

ACC. NR M. 14037: 1-14.

Landskap: *Småland* Upptecknare: *Yngve Danielsson, Diö*
Härad: *Mbo* Berättare: *Oscar Karlsson, "*
Socken: *Stenbrohult* Berättarens yrke: *Dräng, lund*
Uppteckningsår: *1954* Född år *1878 i Växjö landsförs.*

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Om torparekontrakt. s. 1-10.
Avskrift av kontrakt. s. 11-14.
fr. år 1827.

(Inlämnat av kyrkoherde E. Sandgren från Stenbrohults
studiecirkel)

ACC. N:R M. 1.4037:1.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Fria uppt.

1

År 1827 skrevs och undertecknades ett torparekon-
trakt i Verpeshult, Stenbrohults socken.

Säljare var Sven Stock och hans hustru Eling E.B.D.
Bengtsdotter Verpeshult Norregård. Och köpare var Nils N.I.S.

Jönsson och hans hustru Maria M.S.D. Svensdotter från Verepeshult.

Vittnen voro Jonas Färnström i Björnhult och Bengt Jansson i
Bergön.

Vad som förvånar en nutidsmänniska mest vid genomläsning-
en av detta, i sitt slag rätt unika torparekontrakt är, att for-
na tiders människor ej slarvade när de nedpräntade med sirlig
krumelurisk stil, ett ekonomiskt mellanhavande. Ett "köpekontrakt".
Ingenting glömdes bort. I synnerhet inte från säljarens sida.

Det skymtar tydligen fram att här råder säljarens mark-
nad. Ej köparens. Detta hade ingenting med tillgång och efterfrå-
gan att göra. Denna nationalekonomiska regel hade ringa tillämp-
ning i det praktiska livets skiften, under det gamla ståndssam-
hällets tid.

Det hjälpte föga om torparna voro få och torpställena,

ACC. N:R M. 14037:2.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

2

... som var till salu, voro många. Nej, här verkade helt andra ekono-
... miska faktorer. Jordägaren hade alltid övertaget. Hur många torp-
... ställen som än stodo öde på hans ägor. Den hårda ekonomiska sanning-
... en var att torparna voro egendomslösa, och utan kontanta medel.
... Deras enda ekonomiska tillgång var deras manuelle arbetskraft.
... De längtade efter en egen liten stuga, en ko, en gris, hönor och
... en liten jordbit. De voro jordhungriga. Och de, som hade allt detta
... till salu kunde ställa sina villkor.

... Och slutligen skrevs kontraktet under av båda parterna.

... Som band torparen fast vid toppet för livstid. Men under den för-
... utsättningen att "de gottgöra sin skyld, samt att visa hövlighet
... mot sitt husbondefolk."

... Köpeskillingen 150 riksdaler banko skall avbetalas varje
... åre den 29 september, av "torparen till jordägaren" med 10 riksdaler
... och 24 skilling. Av dessa 10 rkd. och 24 skilling avdrages 4 rkd.
... och 24 skilling varje år. Av orsaker som berättas om längre fram.

... Dessa summor verka inte särskilt stora eller avskräckande
... för oss moderna nutidsmänniskor. Vi som leva i en kollektiviserad

ACC. N:R M. 14037:3.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

3

industrialiserad och i en de stora starka, ekonomiska organisatio-
nernas tidevarv. Där varje yrkesgrupp, såväl intellektuella som
kroppsarbetande, kan på jämnställd fot ställa sina villkor innan
de vilja sälja sin arbetskraft.

Men för torparen anno 1827 var 150 riksdaler en stor skuld-
summa. Innan den summan var till sista skillingen betald hade han
fått böja ryggen under många hårda dagsverken.

Churchills berömda ord: "Blod svett och tårar" har säkerligen
funnit sin tillämpning hos våra svenska torpare långt, långt in-
nan de präglades av sin berömde upphovsman.

Barnbegränsning var för torparen ett okänt begrepp. Torpare-
stugorna fylldes i regel fort med barn. Ja, så fort som naturen till
tillät det, d. v. s. ett barn varje år. Trångboddhten, en torparstuga
bestod nämligen av ett större rum, en kammare och ett litet kök,
blev besvärande. Och försörjningsbördan blev omänskligt stor.

Torparstugorna och statarlängorna har varit vårt lands "
folkgrutor", som slutligen "kokade" över. Socknarna kunde inte föda
sin befolkning. Och landet som helhet kunde inte heller föda sin,

ACC. N:R M. 14037/4

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

med dåtida resurser.

Men en säkerhetsventil fanns. Det stora landet i väster Amerika, öppnade sin jättelika famn och slök inte bara denna sockneas, detta lands, utan hela Europas myllrande "jordhungriga" överskottsbe-folkning.

4.

"Torparen äger fritt att på sommaren valla en ko i jordägarens kohage". Så låter tredje paragrafen i torparkontraktet. Här har torparen en kontrakterad rättighet. Denna rättighet förefaller rätt obetydlig. Men var det säkerligen icke för torparen. Han fick räkna noga på varje ekonomisk realitet, som var till hans förmån.

Så snart våren kom var hans magra vinterfoder slut. Pengar hade han inga till inköp av foder. Då kändes det säkerligen skönt för honom att ha foderfrågan löst helt enkelt genom att släppa kon ut i "jordägarens" hage. Kon hade här inga sötebrödsdagar. Bland tuvor, lingonris och kort magert gräs, blev hon inte särskilt fet eller mjölkstinn. Men för torparen och hans växande familj var det ett välbehövt tillskott. Kon kunde mjölkas tre gånger om dagen. Mjölkens var visserligen mager.

ACC. N:R M. 44037:5.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

5

Men även mager mjölk innehåller många värdefulla näringsämnen. En del av mjölken kärnades till smör. En smörkärna av trä fanns vanligen i varje torparehem. Hade man endast helt lite grädde vispades den till smör i ett fat eller bunke. Det lönade sig inte att "klenas" ner kärnan. Smöret breddes mycket tunnt på brödet. Och räckte inte, långt ifrån, till alla smörgåsarna man åt under året.

Vidare hade torparen rätt, enligt kontraktet, "att taga nödig vedbrand uti gårdens tvenne hagar" samt hugga giärdsle och stafan på jordägerens ägor så möcke som nödigt syns för att inhängna och uppehålla giärdesgårdarna kring detta torp". Fritt brännsle, året runt, hade torparen. Han och hans familj behövde aldrig frysa. Han fick själv hugga och frakta hem veden. Vanligen bestämde jordägaren vilka träd han fick hugga ned. Det kanske inte alltid var första sorteringen. Men han fick tillräckligt för sitt behov. Detta var en stor förmån ^{under} självhushållets dagar. Pengar voro sällsyn- ta bland den fattiga allmogen. Denna allmoge hade i stort sett, ingen köpkraft. Men behovet av nyttovaror var skriande stort.

ACC. N:R M. 6.14037:6.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

6

De få i samhället, som ägde pengar hade stor makt och inflytande över sina fattiga medmänniskor. Procentuellt sett mera än vad nutidens "krösusar" har över medelssvenssonerna. Och veden, brännsljet var en stor nyttovara, som man kunde få utan att lämna pengar i vederlag. Att torparen fick inhägna sitt torp med giärdsle och stafan fritt hämtade inom jordägarens ägor var tvivelaktig förman. Härvidlag gjorde torparen, jordägaren en stor tjänst. Den senare hade lika stor nytta av inhägnaden, om inte större. Vidare var det förenat med mycket slit och möda, för torparen, innan denna del av kontraktet var uppfyllt.

Nu komma vi till en mycket intressant paragraf i kontraktet som förbinder torparen att "sälja" tillbaka torpet till jordägaren om denne så önskar. Köpeskillingen jämte värdet av all uppodlad jord, som torparen utfört skall betalas tillbaka av jordägaren. "Efter mätessumma och dom". Att det alltid blev till ekonomisk nackdel för torparen, att tvingas gå ifrån torpet sedan han i stor utsträckning uppodlat densamma, ligger i öppen dag. Det gällde säkerligen att på fullt allvar "visa höflighet mot sitt husbondefolk".

ACC. N:R M. 14037:2

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

7

Bristande "höflighet" från torparfamiljen sida var tillräcklig orsak från jordägarens sida att begära tillbaka torpet. Och fullt lagenligt. Det står tydligt i kontraktet, som torparen har sin namnteckning under. Här föreligger således en stor favör för jordägaren. När helst han önskar kan han låta köpet gå tillbaka. Men hos torparen måste detta förhållande skapa en stor otrygghetskänsla. Och detta var säkerligen också avsikten. Ty otrygghetskänslor skapar i regel beroendekänslor. Och att torparen kände sig i ett beroendeförhållande gentemot jordägaren, ansåg den senare vara fullt i sin ordning. Att köpet för torparens del, "giäller uti Nils Jönssons och hans hustru Maria Svensdotters hela lifstid," bara ytterligare accentuerar beroendeförhållandet. En nutidsmänniska har snubblande nära till ordet slavkontrakt, i detta sammanhang.

Men varje generation bör dömas efter de tidsförhållanden varunder de levat.

I stor utsträckning, kan man hävda, var det gamla ståndssamhället individualismens tidevarv. Individerna stodo isolerade. De skapade, i regel, sina egna normer för sin samlevnad.

ACC. NR M. ⁸ 14037:8.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Man och man emellan. Dessa normer fick inte bara överskrida de av över-
heten och kyrkan utstakade. Och de överskreds mera sällan.
Auktoritetstron satt djupt rotad hos allmogens folk. Men, som
förutsagts, när trycket blev för stort, fanns den befriande
stora famnen, landet i väster. Kontinenten, som väntade på si-
na millioner innevånare. Och de kommo. Ty trycket var tvåfaldigt.
Ekonomiskt och frihetshämmande.

Torparen var inte organiserad i några ekonomiska förening-
ar. En fullständig verklighetsfrämmande tanke anno 1827. Det
fanns inga som helst förutsättningar för detta. De kunde följ-
aktligen ^{ej} ställa några villkor på jämnställd fot mot jordägaren.
Och jordägarna utnyttjade detta. Det var ganska mänskligt,
eller omänskligt, vilket man nu vill säga. Ty det är lika van-
ligt att vara ^{senare} ~~vill~~ ^{som} det förra. Bara förutsättningar finns.

På detta torpbruk fanns en "mangårdsstuga" med "vidbelägen"
trädgård som Sven Stock och hans hustru Eling Bengtsdotter,
förbehållit sig "uti hela deras livstid". Följden härav blev att
man måste giva torparen /köparen/ rätt att "på egen bekostnad

8

ACC. NR M. 914037:9.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

uppföra en stuga samt ladugård. Samt detsamma sjelf vid-
magthålla".

Vidare förbehåller sig Stock rätten till att förfoga över
halva källaren samt halva vedboden. Den andra hälften tillhör
Nils Jönsson, torparen. I egenskap av nybliven jordägare. Som
motprestation för dessa fördelar, som undantagits i kontraktet,
förbinder sig Stock att "varje år den 29 sept. betala 4 riksdaler
och 24 skilling i skatt till jordägaren" Med jordägaren avses
här torparen och köparen Nils Jönsson.

Så fick torparen Nils Jönsson och hans hustru börja som ny-
byggare med två tomma händer. Men med en seg okuvlig vilja tim-
rade de upp sin enkla torpstuga. Utan trägolv. Och med de ohyv-
lade plankväggarna oklödda. Så småningom tapetserades väggarna med
gamla tidningar. Om man var lycklig nog att komma över sådana.
Så primitiva barnsängar snickrades ihop av grova plankor. Och spi-
kades fast vid väggen eftersom barnen anlände.

Tidigt uppe och sent isäng var torparens arbetsdag om han
skulle dra sig fram. Men klarade sig och sin familj, det gjorde
han.

9

ACC. NR M. 14037:10.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Det är nästan ofattbart för hans sentida ättlingar.

Torparekontraktet avslutas med följande, nog så kuriösa

"bifall". "Till denna handel lämnar vi bifall."

Nils Movitz
N.M.

Elenora Palm
E. P. Å. I. N.

10

ACC. N:R M. 14037:11.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Contract.

Frå uppt.

1:sta Det göres härmed veterligt dit vi undertecknad
med frivillia upplåtet och försålt vår hittils ägan-
de Torp lägenhet, Kattbergs Lund Kallat under Verpes-
hult Norregård. Till Nils Jönsson och des hustru Maria
från Verpeshult. Mot en os emellan öfverenskommen Kjö-
peskilling 150 R.D. Banco, hvilken Kjöpeskilling genom
särskilda förbindelser Ridane är Betalt och härmed
qvitteras.

2:dra Hvarje år den 29:de september Betalar Torparen
till Jordägaren 10 R.D. 24 skilling.

3:dje Torparen äger fritt att sommaren valla en ko
i Jordägarens kohage. Gertahagen kallad.

4:de Torparen äger frihet att taga nödig vedbrand

ACC. N:R M. 214037:12.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

uti gårdens tvenne hagar, eller där Jordägaren tager
sin ved Brand. Samt äfven äger Torparen frihet att
taga giärdsle och stafven på jordägarens ägor så
möcke som nödigt syns för att inhägna och uppehålla
Gjärdesgårdarna kring detta Torp.

5:te Detta Contractt Giäller uti Nils Jönssons
och des. hustrus Maria Svensdotters hela Lifstid.
Då de godt giöra ofvan nämde skuld (skatt) Samt visa
höflighet mot sitt husbondefolk.

6:te Skulle Jordägaren Villia hafva denna Torp
Lägenhet tillbaka skall han vara förbunden till
Torparen återbetala så hela Kjöpeskillingen som
äfven all den upodling som å detta Torp kan vara
värkstäld, efter mätes summan och dom. Tilträd skjir
d. 25 mars 1828.

Dock efter lagfart å Stockseförra Contractt.

ACC. N:R M. 14037:13.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

7:de Torparen får på Egen Bekostnad uppföra en
Stuga samt Ladugård. Samt den samma sjelf vidmagt hålla.

8:de Äfvenledes haven Sven Stock och des hustru
Eling Bengtsdotter, förbehållit sig den på denna Torp-
bruk mangårdsstuga samt den där vidbelägna Trädgård
uti hela dras Lifstid.

9:de Hälften af den där varande Kjällarne samt
äfven hälften af ved Boden hafven Stock äfven för-
behållit sig, samt endera hälften tilhör Nils Jönsson.
h/
Havremot Stock varje år den 29 september betalar
4 R.D. 24 skilling skatt (skuld) till jordägaren.

Sålinda afhandlat och öfverens Kommit som skje-
de i Verpeshults Torp Kattenbergslund den 19 septem-
ber 1827.

Wittnen:	Sven Stock Eling
Jonas Färnström i Björnhult	Bengtsdotter
	Säliäre

ACC. N:R M. 414037:14.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Wittnen:

Nils n.i.s.Jönsson

Bengt B.J.S. Jansson

Maria m.s.d.Svensdotter

i Bergön.

Kjöpare.

Till denna handel Lämna vi Bifall:

Nils Mowitz

Elenora Palm

N.M.

E.P.